

<https://doi.org/10.62837/2024.2.399>

ZƏMİNƏ MUSTAFAYEVA
ATU Azərbaycan Tibb Universiteti

TƏRCÜMƏ SƏNƏTİ VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ƏLAQƏ

Açar sözlər: Dil, təfəkkür, xalqlararası mədəniyyət, tərcüməçilik sənəti, ünsiyyət, cəmiyyət, söz

Ключевые слова: язык – явление социальное, постоянное изменение, увеличение и обогащение, носителей языка, общий словарный запас, профессиональный перевод:

Keyword: language, social phenomenon, translation, professional training, communication, professional translation from amateur and non-profession, translation from interpreting

Artıq sirr deyil ki, mədəniyyətlərarası əlaqələr artdıqca, dilləri öyrənmə, mükəmməl tərcüməçilik sənətinə yiyələnmə zərurətə çevrilir. Bu zərurət xalqların dilinə, adət – ənənəsinə, ədəbiyyatına, mədəniyyətinə bələd olmaq istəyindən irəli gəlir. Vaxtı ilə qədim yunanlar başqa dildə danışanları barbar adlandırırdı. Antropoloji mənada hər xalqın öz mədəniyyəti var. Cəmiyyət daxilində də ayrı-ayrı qrupların öz mədəniyyəti var. Y. Herder bunu belə izah edirdi: "Dil və təfəkkür əlaqəlidir, dil və mədəniyyət isə millətin ruhunun və düşüncə tərzinin inikasıdır. " Dil bizim əqlimizin xarakteridir." (10,1) Mədəniyyət insanın üzvü olduğu cəmiyyətdə əldə etdiyi bilik, adət və vərdişlərin toplusudur. Bilik deyəndə nəyisə etmək, nədənsə özünü tam hüquqlu insan kimi hiss etmək başa düşülür. Elm də bu mənada mədəniyyətin tərkib hissəsidir. Hər hansı bir xalqın mədəniyyətilə tanışlıq üçün o xalqın dilinə yiyələnmək, tərcümə sənətinin inceliklərinə bələd olmaq, hətta quldarlıq dövründə elmi, yazıb – oxumağı bacaran kəllələr kəlləlikdən azad edilərək, başqalarına da savad öyrətmək hüququ verilmişdir. Başqa xalqların mədəniyyətinə yiyələnmək üçün müxtəlif dilləri bilmək, tərcümə sənətinə yiyələnmək lazımdır. Tərcümə işi orta əsrlərdən Şərqi xalqlarını yaxından maraqlandırmışdır. Lakin bu dəyərli tərcümələr aşağı təbəqə üçün nəzərdə tutulmurdu, beləki, bilik özü böyük sərvət olduğu üçün bu tərcümələri şahlıq xəzinəsində hişf edilib nəsilə – nəsilə ötürürdü. Buna "Kəlilə və Dimnə" əsərinin yayılma tarixini misal göstərmək olar. Bu əsərin vətəni Hindistandır və hind padişahının sifarişi ilə yazıldığı üçün, onu ölkənin sərvəti kimi qoruyur, ölkəxaricinə çıxmasına, üzünün köçürülməsinə izn verilmirdi. İran şahı özünün kamil bilikli, etibar etdiyi tərcüməçisini Hindistana yollamış və həmin şəxs iki il kitabxanada kitabı oxuyaraq beyninə həkk etmiş və vətəninə gətirmişdir..

Azərbaycanda orta əsrlərdən bu sahədə çox iş görülmüşdür, çünki dilimiz vaxt ilə Yaxın Şərqdə ünsiyyət dili olmuşdur. Rus istilasından sonra Azərbaycanda tərcümə işi sürətlə inkişaf etmiş, böyük tərcüməçilər ordusu yaranmışdır. Ən yaxşı

şair, yazıçı və ədiblərimiz tərcümə ilə məşğul olmuşdur. Onlar həm elmi, həm də bədii ədəbiyyatın tərcüməsilə məşğul olmuşlar, çünki bədii tərcümə dünya milli mədəniyyətinin mütərəqqi inkişaf mərhələsinə yaxından təsir göstərən, onun ayrılmaz və inkaredilməz zəruri şaxələrindən biridir. Bədii tərcümə dövrdən asılı olmayaraq, hərəkətverici faktor kimi həmişə ön sıralarda dayanmışdır. Akademik B. Nəbiyevin bu fikri tam yerinə düşür. O haqlı olaraq qeyd edir ki, Vətənimizin tarixi təcrübəsi xüsusilə aydın göstərir ki, həm mədəniyyətin inkişafı, həm də bütövlükdə milli münasibətlərin daha da yaxşılaşması, genişlənməsi və təkmilləşməsi üçün xüsusi emosional təsir gücünə malik ən səmərəli vasitələrdən biri bədii ədəbiyyatların qarşılıqlı əlaqələri və həmin əlaqələrin ən çox yaşadan, təsir göstərən sahəsi bədii tərcümədir. (10,2)

Bədii tərcümə üçünsə xüsusi ustalılıq və məharət gərəkdir. Bu barədə böyük alman şairi H. Heyne öz fikrini belə ifadə etmişdir: “ Orijinalın hərfini, hətta dəqiq fikrini, qrammatikanı öyrənib söz ehtiyatına malik olan hər kəs tərcümə edə bilər, lakin əsərin ruhunu tərcümə etmək hər adamın işi deyil.” (10,3)

Azərbaycanın ən görkəmli sənətkarları M.F. Axundov, A.Səhhət, C.Cabbarlı, M.Müşfiq, Ə.Cavad, S.Vurğun, S.Rüstəm, M.Rahim, R.Rza və onlarla ədiblərimiz tərcüməyə öz töhfəsini vermişlər. Tərcümə sahəsində uğur əldə etmək üçünsə, hər hansı bir xarici dili bilmək çox vacibdir. Dil bizim hər birimizin həyatında mühüm rol oynayır. Müraciət etdiyimiz auditoriyanın dilində danışmaq, təkcə fərdi intellektual səviyyənin göstəricisi deyil, həm də məqsədə çatmağın ən asan yoludur. Bəs dil özü həyatımızda hansı rolu oynayır? Dilçi alim, fonetist F.Veysəlli özünün “Dil” adlı kitabında bunu belə cavablandırır: -Dili öyrənirik (ana dili kimi idarə olunmayan), öyrədirik (xarici dil kimi idarə olunan), tədqiq edirik, onların təsvirini yaxşılaşdırmaq üçün müxtəlif yollar, modellər və nəzəriyyələr düşünüb tapmaq (nəzəri dilçilik) üçün külli miqdarda vəsait ayırırıq, dildəki defektləri (qüsurları) müalicə edirik (yeni əlifbanın yaranması), səmərəli klaviaturaların tərtibi afaziya, paralic, dilöyrənmədəki yayınmaların paylaşdırılması, səhvləri öncəgörmə, islahetmə, məşinlə tərcümə və ünsiyyətin həyata keçirilməsi və danışığına əsasən şəxsiyyətin tanınması və s. bu və ya digər problemləri həll etmək üçün dilləri öyrənməyi qarşımıza məqsəd qoyuruq (tətbiqi dilçilik). (10,4)

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, tərcümə təkcə dillərarası deyil, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyət vasitəsidir. Odur ki, peşəkar tərcüməçi təkcə iki dil üzrə mütəxəssis deyil, həm də bu iki işçi dildə yüksək mədəni səriştəyə malik bir dilçi olmalıdır. O öz mədəniyyətini dərinləndirən bilməklə yanaşı, məxəz dil daşıyıcılarının mədəniyyətinin incəliklərinə də sahib olmalıdır. Bu, təbii və məntiqi bir tələbdir, çünki hər bir dil özündə o dildə danışanların mədəniyyətinin elementlərini daşıyır. Başqa sözlə, hər bir mədəniyyət, o cümlədən həyat tərzini dildə öz əksini tapır. Ona görə də dilin incəliyini bilmək çox vacibdir. Tərcümə ünsiyyət vasitəsi kimi müxtəlif dillərdə danışan insanların bir araya gəldiyi vaxtdan meydana çıxmışdır. Bütün elmlərin nəzəriyyəsi olduğu kimi, tərcümə nəzəriyyəsi də yaranmışdır və o, tərcümə prosesində qarşıya çıxan problemlərin çözülməsi zamanı meydana gəlir və formalaşır. Bütün elmlərdə belədir, problem yoxsa, onun həlli istiqamətində də heç

bir təşəbbüs göstərilir. Doğrudan da, Y.V.Qötenin ibarəsi ilə desək, bir xarici dil bilməyən, öz ana dilini bilməz. Tərcümə işinə əsrlər boyu müraciət edilmiş, xalqlar, mədəniyyətlər inkişaf etdikcə, həmin xalqların dili, ədəbiyyatı maraq doğurmuşdur. Tarixən belə olmuşdur və olmaqda davam edir. Tərcümə işinə böyük mütəfəkkirlər yüksək qiymət vermiş, bu barədə maraqlı mülahizələr söyləmişlər. Onlardan biri də alman şairi Y.V.Qöte dil öyrənməyin vacibliyini tövsiyyə edir və əhəmiyyətini belə ifadə edirdi: “Alman bütün dilləri öyrənməlidir ki, vətəninə (evində) hər hansı bir əcnəbi ilə rahatsızlıq keçirməsin, özü isə istənilən yad ölkədə özünü evindəki kimi hiss etsin.”(10,5) Bu fikrin aktuallığı özünü Azərbaycanda keçirilən müxtəlif beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərə ev sahibliyi edərkən göstərdi. Beləki, əhalimizin yarısından çoxu inglis, rus, digər avropa dillərinə bələd idi. Bu da rahat ünsiyyət qurmaqda böyük rol oynayırdı. Onun ən maraqlı fikirlərindən biri də tərcümə barədə olmuşdur. O, bədii tərcümə işinə həmişə böyük əhəmiyyət vermiş onu xalqlar arasındakı mədəni əlaqələrin yaranmasında və inkişafında mühüm vasitələrdən biri saymışdır. Tərcümə sahəsində fransızların çox iş gördüyünü bildirmiş və hər hansı bir ölkə barədə ətraflı məlumat almaq üçün tərcümənin üç növ rolunu barədə yazmışdır. O, özü N.Gəncəvidən, Qurani-Kərimdən tərcümələr etmişdir.

Bədii janrların hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri və ifadə tərzini olduğundan, onların tərcüməsi də bunları hədəf mətnində əks etdirməlidir. Bədii mətnlərin içərisində ən çətin olanı poeziyadır. Məşhur dilçi R.Yakobson vaxtı ilə poeziyanı hətta “tərcüməolunmaz” hesab etmişdir. Bu da onunla izah olunur ki, hər bir dilin şerinə fərqli struktur, qafiyə, ritm və s. poetik elementlər xasdır. Şeri tərcümə edərkən eyni məzmunu hədəf dildə ifadə etməkdən ötrü eyni, yaxud oxşar poetik elementləri tapmaq çox çətin və ya qeyri-mümkündür (10,6). Bu fikir olduqca yerində və doğru səslənmişdir, çünki, vaxtilə Azərbaycan dilini öyrənən, tədqiq edən avropa tədqiqatçıları qadının gözlərini ulduza, yanaqlarını almaya, dodaqlarını lələyə bənzədən şeirlərdən heyretə düşmüş və bunu öz xalqlarına necə çatdırmağın yolunu aramışlar. Alman şairi Y.V.Qöte “Qərb-Şərq Divanı”nı yazdıqdan sonra oxuculara belə müraciət etmişdir:

“Hər şeyin öz zamanı var! Elə anlar var ki, susmaq gərəkdir, elə anlar da gəlir ki, bu barədə danışmalı olursan. Mən bütün yazılarımı izahatsız yazdım, hər şeyi-mühakiməni, müzakirəni, nəticəni oxucuların ixtiyarına buraxdım və heç vaxt necə düşünmələri barədə kiçik bir işarə vermədim. Lakin, bu kitabçanı yazarkən Şərq barədə heç və ya az xəbəri olan oxucularımı məlumatlandırmaq üçün izahatsız ötüşə bilmədim.”(10,7)

Yaxud da, S.Vurğun A.S.Puşkinin “Yevgeni Onegin “ poemasını “Vaqifin şirin dilinə” çevirmək üçün 2 il saz sədələri altında çalışdığını, çəkdiyi əziyyətləri təsvir etmişdir.

Deməli, öz ana dilimizə mükəmməl yiyələnməklə və xarici dil bilməklə hər hansı bir ünsiyyəti asanlıqla qura və tərcümə edə bilərik. Tərcümə prosesində isə nitq şifahi və ya yazılı ola bilər. Hər iki tərcümə növü mütəxəssisdən işçi dillərini mükəmməl bilmək, aidiyyəti olan sahə üzrə geniş məlumat, müəyyən vərdişlər tələb edir. Bu tələblərlə yanaşı, yazılı tərcüməni şifahi tərcümədən fərqləndirən bir sıra

mühüm cəhətlər mövcuddur. Ümumiyyətlə, bir dilin lüğət tərkibinə daxil olan sözləri o dildə danışanlardan heç biri bilə bilməz. Hər adam öz ixtisasından, təhsilindən, sənətindən asılı olaraq, müəyyən miqdarda müxtəlif söz işlədir. Bu cəhətdən dilin ümumi lüğət tərkibi olduğu kimi, hər adamın da bir-birindən fərqli olan, özünəməxsus lüğət ehtiyatı vardır. Bu, tərcümə sənətində də belədir.

F. Abdullayeva yazır : “C.F.Hendri tərcümənin bu iki növünü müqayisə edərkən şifahi tərcümə ilə bağlı məsələni belə ümumiləşdirmişdir (burada dəqiqlik sürət qədər vacib deyil. Dilmanc səhv edə bilər, bunun üstündən keçmək olar. Amma tərcüməçi heç vaxt səhv edə bilməz.)” (10.8) Tərcüməçi isə mətni elə yazmalıdır ki, yaratdığı hədəf mətnə redaktəyə ehtiyac qalmasın, dilmancdan gözəl nəticə qabiliyyəti, asanlıqla eşidib – anlama vərdişləri tələb olunur. Yazılı tərcümə bir istiqamətlidir, şifahi tərcümədə isə dillərarası ünsiyyət iki tərəf arasında qurulduğundan tərcümə də iki istiqamətdə aparılır. Yazılı tərcüməçi tərcüməyə başlamazdan əvvəl mövzu ilə bağlı müəyyən məlumat toplayır. Onun əsasında mütərcim terminlər sözlüyünü tərtib edir və eyni zamanda kontekstdən xəbərdar olur. Buna görə də o müəyyən mənbələrə müraciət edir. Tərcüməçinin istinad etdiyi mənbələr, əməl etdiyi etik qaydalar, çalışdığı sahələrdən göründüyü kimi, onun fəaliyyət dairəsi çox genişdir. Ayrı – ayrı sahələr inkişaf edib təşəkkül tapdıqca həmin sahələrin fərqli dildə danışan mütəxəssisləri arasında ünsiyyət intensivləşir, geniş informasiya mübadiləsinə zərurət yaranır. Bu prosesləri təmin etmək üçün tərcüməçiyə ehtiyac artır. Tərcümənin əhatə dairəsi genişdir. Buna uyğun olaraq hər bir sahənin tərcüməsindən ayrıca bəhs etmək zərurəti meydana çıxır.

Məsələn: -siyasi tərcümə, hüquqi tərcümə, texniki tərcümə, məhkəmə tərcüməsi, inzibati tərcümə, dini tərcümə iqtisadi tərcümə, maliyyə, təsil, tibb sahələri üzrə tərcümələr, ədəbi tərcümə və.s. Bu tərcümə növləri məxəz mətnin mövzusuna uyğun olaraq təsnif edilir. Bədii tərcümə necə olur? Tərcümə nəzəriyyəsinə və təcrübəsinə məlum olduğu kimi, Tərcümənin digər təsnifatları da mövcuddu. Bunlardan ən çox rast gəldiyimiz təsnifat tərcümə materialının xarakteri və məxəz mətnin mövzusuna əsaslanır. C.F.Hendri sinxron ilə ardıcıl tərcüməni fərqləndirərkən yazır: “Sinxron tərcümə ardıcıl tərcümə ilə müqayisə edildikdə məlum olur ki, hər ikisi xüsusi istedad tələb edir. Birinə cəldlik və rəvanlıq, digərinə isə möhkəm yaddaş gərəkdir.” Sinxron tərcümənin tarixi XX əsrin ortalarına təsadüf edir. Sinxron tərcümədən ilk dəfə Nürnberq məhkəməsində istifadə olunmuşdur. Sinxron tərcümə müxtəlif dillərdə danışan çoxsaylı insanların iştirak etdiyi görüşlər, diplomatik danışıqlar, habelə digər proseslər üçün məqsədə uyğun və əlverişli sayılır. Sinxron tərcümə daha çox BMT sessiyalarında və beynəlxalq konfranslarda işləndiyi üçün ona “konfrans tərcüməsi” də deyilir. İstər yazılı, istərsə də şifahi tərcümə mədəniyyətlərarası əlaqələrdə böyük rol oynayır. Və müasir dünyanı bunlarsız təsəvvür etmək çətindir. Beləki, bütün millətlər Yer planetinin sakinidir və ünsiyyətsiz, tərcüməsiz əlaqələr də qurmaq qeyri – mümkündür.

Ədəbiyyat

1. J.G. Herder- Europäische Kulturtheorie zwischen historischer Eigenart und globaler Perspektive. Heidelberg 2007.
2. B.Nəbiyev. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə.III cild. Bakı “Çinar-çap”, 2009
3. On the contentious relationship, see George F. Peters, ‘Der große Heide Nr. 2’: Heinrich Heine and the Levels of his Goethe Reception (New York: Lang, 1989).
4. F.Veysəlli “Dil” Bakı- 2007
5. Goethe Werke. Gedichte. West-Östlicher Diwan in 6 Bänden. 1-ter. Band. Herausgegeben von Birus H. und Eibe K.Frankfurt am Main und Leipzig.Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt,1998.
6. Р. Якобсон «лингвистика и поэтика» (Структурализм: "за" и "против". - М., 1975
7. R. Qurbanova “Y.V.Qöte yaradıcılığında ictimai məhəbbət”- Bakı,2008.
8. F.Abdullayeva.”Sinxron tərcüməçi hazırlığı təcrübəsindən” . Elmi xəbərlər-2006.
9. Q.Bayramov “Tərcümə sənəti”, Bakı, 2008.
10. Ş.Xəlilli.”Şekspirin sonetləri”, 2009.

Xülasə

Tərcümə mövzusunda yazmazdan əvvəl bu prosesdə böyük rol oynayan dillər və bu dilləri təşkil edən sözlər və onların əhəmiyyəti barədə qısaca xatırlatma yerinə düşərdi.

Məlum olduğu kimi, dil ictimai bir hadisədir. O cəmiyyətlə birlikdə inkişaf edir və yaşayır. İctimai, iqtisadi, siyasi əlaqələrin dəyişməsi, elm texnika və mədəniyyət sahəsində arası kəsilməyən yeniliklərin yaranması ilə əlaqədar dildə yeni - yeni sözlər meydana gəlir. Dilin lüğətində daimi bir dəyişmə, artma,zənginləşmə olur. Lüğət tərkibinə daxil olan sözlərdən o dildə danışan adamların hamısı eyni dərəcədə istifadə etmir. Ümumiyyətlə, bir dilin lüğət tərkibinə daxil olan sözləri o dildə danışanlardan hec biri bilə bilməz. Hər adam öz ixtisasından, təhsilindən, sənətindən asılı olaraq, müəyyən miqdarda müxtəlif söz işlədir.(10,8) Bu cəhətdən dilin ümumi lüğət tərkibi olduğu kimi, hər adamın da bir - birindən fərqli olan, özünəməxsus lüğət ehtiyatı vardır.Tərcümə sənətində də belədir.

Bəs tərcümə peşəsi nədir? Tərcümə dillərarası ünsiyyət vasitəsidir.Məhz peşəkarın tərcüməsini həvəskar və qeyri – peşəkarın tərcüməsindən fərqləndirən də budur. Deməli, peşəkarın tərcüməsi dillərarası ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, həm də bir xidmət növüdür.Tərcümə prosesində nitq şifahi və yazılı olur. Məlum olduğu kimi, hər iki tərcümə növü mütəxəssisdən işçi dillərini mükəmməl bilmək, aidiyyəti olan sahə üzrə geniş məlumat, müəyyən vərdişlər tələb edir. Bu tələblərlə yanaşı, yazılı tərcüməni şifahi tərcümədən fərqləndirən bir sıra mühüm sahələr mövcuddur.Bunlar hər iki növ tərcümə üzrə peşə hazırlığı,vərdişlər və qabiliyyətlər tələb edir.

Yazılı tərcümə yazılı məxəz mətnin yazılı şəkildə digər dilə çevrilməsini nəzərdə tutur.Yazılı tərcümədə material göz qabagında olduğundan tərcüməçi

İstənilən məqamı təkrarən nəzərdən keçirmək imkanına malik olur. Odur ki, işin gedişində yazılı tərcüməçinin müxtəlif mənbələrə müraciət etməsi üçün kifayət qədər vaxtı və imkanı olur. (10,9) Məsələn:-siyasi tərcümə, hüquqi tərcümə, texniki tərcümə ,məhkəmə tərcüməsi, inzibati tərcümə, dini tərcümə iqtisadi tərcümə, maliyyə,təsil,tibb sahələri üzrə tərcümələr, ədəbi tərcümə və.s. Bu tərcümə növləri məxəz mətnin mövzusunə uyğun olaraq təsnif edilir.

Bədii tərcümə necə olur? Tərcümə nəzəriyyəsiindən və təcrübəsiindən məlum olduđu kimi, Tərcümənin digər təsnifatları da mövcuddu. Bunlardan ən çox rast gəldiyimiz təsnifat tərcümə materialının xarakteri və məxəz mətnin mövzusunə əsaslanır. Buna görə də əsasən, bədii və praqmatik (informativ) tərcümə növlərini ayırd edirik.

Bədii tərcüməyə (art translation) bədii əsərlərin,yəni insanın bədii təxəyyülünün məhsulu olan bədii ədəbiyyatın (hekayə, povest, roman, poeziya, dram əsərləri) tərcüməsi daxildir.Bədii ədəbiyyat estetik - -koqnitiv (idraki) funksiya daşıyır. Bədii ədəbiyyatdakı fikirlər bədii şəkildə təqdim olunur.

Əgər hər hansı bir fənnin tədrisində, məsələn, zoologiyada heyvanlardan canlı varlıq kimi danışılırsa,bədii ədəbiyyatda onlar artıq güc, qorxaqlıq,yaltaqlıq rəmzinə çevrilir. Bəzən bu rəmzlər müxtəlif xalqlarda müxtəlif mənə daşıyır.

Eyni zamanda, bədii janrların hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri, ifadə tərzii olduğundan, onların tərcüməsi də bunları hədəf mətndə əks etdirməlidir. Bədii mətnlərin icərisində ən çətin olanı poeziyadır.

Məşhur dilçi R.Yakobson vaxtı ilə poeziyanı hətta “tərcüməolunmaz” hesab etmişdir. Bu da onunla izah olunur ki, hər bir dilin şerinin fərqli struktur, qafiyə, ritm və s. poetik elementlər xasdır.Şeiri tərcümə edərkən eyni məzmunu hədəf dildə ifadə etməkdən ötrü eyni, yaxud oxşar poetik elementləri tapmaq çox çətin və ya qeyri – mümkün olur. Qılıncxan Bayramovun “Tərcümə sənəti” adlı dərslisində oxuyuruq: ”Formasız məzmun yoxdur, hər hansı bir məzmun müəyyən bir formada təzahür edir. Formaların əksəriyyəti millidir, ona görə bir sıra ədəbi janrların tərcüməsi çətinidir. Avropa xalqlarının əksəriyyətində genetik və coğrafi yaxınlıq müştərək janrlardan istifadəyə gətirmiş, bu da öz növbəsində tərcümə işinə kömək etmişdir. Coğrafi və genetik uzaqlıq bu işi çətinləşdirir”.(10,9)

Adı çəkilən əsərdə müəllif poeziya tərcüməsində qarşıya çıxan çətinlikləri ətraflı surətdə təhlil etmişdir.

Bu fikir olduqca yerində və doğru səslənmişdir çünki,vaxtilə Azərbaycan dilini öyrənən,tədqiq edən avropa tədqiqacıları qadının gözlərini ulduza, yanaqlarını almaya, dodaqlarını lələyə bənzədən şeirlərdən heyretə düşmüş və bunu öz xalqlarına necə çatdırmağın yolunu aramışlar. Bu baxımdan Şahin Xəlillinin də Şekspir sonetlərinin tədrisində aid dərc etdirdiyi vəsaitində tərcüməçilərin poeziya sahəsində çəkdiklərizəhməti“cəhənnəm əzabı”adlandırmışdır.Əslində mütərcimə haqq vermək olur. (10, 10)

Riçard Burton “Min bir gecə”nagıllarını ingiliscəyə tərcümə etdikdən sonra özünün “Love, Fancy and War”əsərini yazmışdır. Eləcə də, Y.V.Qöte” Qərb – Şərq Divanı”nı yazdıqdan sonra oxuculara müraciət etmişdir:”Hər şeyin öz zamanı var!

Elə anlar var ki, susmaq gərəkdir, elə anlar da gəlir ki, bu barədə danışmalı olursan. Mən bütün yazılarımı izahatsız yazdım, hər şeyi – mühakiməni, müzakirəni, nəticəni oxucuların ixtiyarına buraxdım və heç vaxt necə düşünmələri barədə kiçik bir işarə vermədim. Lakin bu kitabçanı yazarkən Şərq barədə heç və ya az məlumatı olan oxucularımı məlumatlandırmaq üçün izahatsız ötüşə bilmədim.”

РЕЗЮМЕ

МУСТАФАЕВА ЗАМИНА ПЕРЕВОДЧЕСКОЕ ИСКУССТВО И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Как известно, язык – явление социальное. Оно развивается и живет вместе с обществом. В связи с изменением социальных, экономических и политических отношений, появлением непрерывных инноваций в области науки, техники и культуры в языке появляются новые слова. В словаре языка происходит постоянное изменение, увеличение и обогащение, не все люди, говорящие на этом языке, в одинаковой степени используют слова, включенные в словарь. В общем, никто из носителей языка не может знать слов, входящих в словарный запас языка. Каждый человек использует определенное количество разных слов в зависимости от своей специальности, образования и искусства. В этом отношении, как язык имеет общий словарный запас, так и у каждого человека есть свой словарный запас, отличный друг от друга. То же самое справедливо и в искусстве перевода. Но что такое профессия переводчика? Перевод – это средство межъязыкового общения, что отличает профессиональный перевод от любительского и непрофессионального перевода. Поэтому профессиональный перевод – это не только средство межъязыкового общения, но и вид услуги. В процессе перевода речь бывает устной и письменной. Как известно, оба вида перевода требуют от специалиста в совершенстве владения языком. рабочие языки, обширные знания в соответствующей области и определенные навыки. Помимо этих требований, существует ряд важных областей, отличающих письменный перевод от устного, требующих профессиональной подготовки, навыков и умений для обоих видов перевода.

Summary

MUSTAFAYEVA ZAMINA TRANSLATION ART AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

As you know, language is a social phenomenon. It develops and lives together with society. Due to changes in social, economic and political relations, the emergence of continuous innovations in the field of science, technology and culture, new words appear in the language. The vocabulary of a language is constantly changing, expanding and enriching; not all people who speak the language use the words included in the dictionary to the same extent. In general, no native speaker can

know the words included in the vocabulary of the language. Each person uses a certain number of different words depending on his specialty, education and art. In this regard, just as a language has a common vocabulary, so each person has his own vocabulary, different from each other. The same is true in the art of translation. But what is the profession of a translator? Translation is a means of interlingual communication, which distinguishes professional translation from amateur and non-professional translation. Therefore, professional translation is not only a means of interlingual communication, but also a type of service. In the translation process, speech can be oral and written. As you know, both types of translation require a specialist to have perfect command of the language. working languages, extensive knowledge in the relevant field and specific skills. In addition to these requirements, there are a number of important areas that distinguish written translation from interpreting, requiring professional training, skills and abilities for both types of translation .

Rəyçi: f.e.n.dos. Hacıyeva Həqiqət